

В'ЯЧЕСЛАВ ПЕТРОВИЧ ГОНТАРЕНКО,*Харківський національний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0000-0001-7575-8914>,*e-mail: gontarenkovp@ukr.net***СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ**

Висвітлено історичні та сучасні тенденції розвитку наукової думки щодо протидії домашньому насильству. Досліджено зміну підходів до розуміння понять «домашнє насильство» та «правопорушення, пов'язані з домашнім насильством». На підставі змістовного співвідношення вказаних категорій з'ясовано тенденції розвитку наукової думки щодо протидії цим правопорушенням, передусім кримінально-правового характеру. Акцент зроблено на висвітленні досягнень українських науковців, зокрема тих наукових праць, що присвячені проблемам досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, за результатами аналізу яких запропоновано авторську періодизацію розвитку наукової думки за темою дослідження.

Ключові слова: *домашнє насильство, досудове розслідування, розвиток наукової думки.*

Оглядова стаття

ВСТУП. Проблема насильства в сім'ї є загальносвітовою, адже різні держави впродовж тривалого часу відпрацьовують шляхи її подолання та мають як вдалі програми, так і такі, що не принесли відчутного результату. Зарубіжні дослідники Е. Салісбурі, Г. Донавін та М. Прайс (2002) убачають зародження домашнього насильства ще за доби середньовіччя.

Уперше термін «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» був застосований у кримінальному законодавстві України у зв'язку з ухваленням законодавства про домашнє насильство: Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII Загальну частину КК України було доповнено розділом XIII-1 «Обмежувальні заходи»¹.

Попри введення поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» до КК Украї-

ни, кодекс не містить його формулювання, що фактично відносить це питання до судового розсуду. У доктрині кримінального права вже наведені міркування щодо наукового бачення теоретичної конструкції «злочин, пов'язаний із домашнім насильством». Водночас якщо вчені одноставно погоджуються з тим, що зміст поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» значно ширший, аніж суто «домашнє насильство» як склад злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, то позиції щодо сутності цього поняття розділилися (Щербак, Мирославський, 2021). Як зазначає М. Ясінська (2020), злочин, пов'язаний із домашнім насильством, – це: 1) злочин, передбачений ст. 126-1 КК України; 2) злочин, що містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; 3) злочин, поєднаний з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України стосовно «вчинення злочину у присутності дитини».

Зміна парадигми в розумінні обсягу поняття «домашнє насильство», криміналізація цієї антисоціальної поведінки та поява з часом категорії «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством» зумовили розвиток і зміну напрямів наукових досліджень у

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 08.02.2022).

сфері досудового розслідування цього вже тепер комплексу кримінальних правопорушень. Убачається, що подальші дослідження із вказаної проблематики будуть неповними без усвідомлення та узагальнення існуючих досягнень наукової думки у цій сфері.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є висвітлення історичних і сучасних тенденцій розвитку наукової думки у сфері боротьби із домашнім насильством. Щодо завдань, то у статті зроблено спробу прослідити зміну підходів до розуміння понять «домашнє насильство» та «правопорушення, пов'язані з домашнім насильством» та на підставі змістовного співвідношення цих категорій розкрито тенденції розвитку наукової думки щодо протидії цим правопорушенням, передусім кримінально-правового характеру. Акцент зроблено на висвітленні досягнень українських науковців у працях, що присвячені проблемам досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, та за результатами аналізу яких проведено періодизацію розвитку наукової думки в зазначеній сфері.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Вирішення поставлених завдань здійснено за допомогою системи загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів, пізнавальний потенціал яких був спрямований на досягнення обґрунтованих і достовірних наукових результатів. За допомогою загальнофілософських методів (аналіз і синтез, індукція та дедукція, узагальнення) здійснено понятійну ідентифікацію досліджуваних явищ, визначено їх ознаки, узагальнено та сформульовано відповідні дефініції, логічну побудову структури самого дослідження. Важливу методологічну роль у дослідженні відіграли загальнонаукові методи, серед яких ключове місце посідає системний підхід, складовими елементами якого є структурний і функціональний методи. Структурний метод застосовано для висвітлення структури існуючих досліджень із заявленої проблематики, функціональний – для вивчення взаємозалежності окремих наукових результатів, їх взаємодії та взаємовпливу. Важливу роль у дослідженні обраної теми відіграли спеціальні методи як юридичної, так і інших наук. Серед спеціальних методів юридичної науки застосовано власне юридичний (формально-догматичний) метод, який сприяв розкриттю змісту закріплених у законодавстві юридичних понятійних конструкцій, що стосуються кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Провідне місце серед методів інших наук посів історич-

ний метод, який був застосований при визначенні стану дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Верховна Рада України 15 листопада 2001 р. ухвалила Закон «Про попередження насильства в сім'ї» № 2789-III¹, чим було закладено юридичний фундамент для запобігання та протидії цьому явищу. Як зазначає Т. В. Іщенко (2021, с. 28), «саме з цього часу фокус уваги вітчизняних та зарубіжних науковців з різних галузей знань зосередився на проблемі насильства в сім'ї, визначенні його детермінант, вдосконаленні практики державного й громадського впливу, захисту потерпілих від насильства в сім'ї, виробленні напрямів його попередження тощо. З урахуванням того, що насильство в сім'ї є комплексною проблемою, у більшості досліджень, присвячених цій проблематиці, переважає міждисциплінарний підхід, коли у пізнавальному процесі “задіяно” багато наук: соціологія, психологія, юриспруденція тощо».

Слід зазначити, що після ухвалення вказаного законодавчого акта здебільшого йшлося про дослідження матеріально-правових (адміністративних та кримінальних) і кримінологічних аспектів проблем домашнього насильства. Із питань протидії домашньому насильству (або як його ще йменують «сімейне насильство», «насильство в сім'ї», «побутове насильство») на сторінках наукової періодики висловлюють свої погляди як вітчизняні науковці, так і зарубіжні фахівці.

У сфері кримінального процесу та криміналістики в цей період також були написані праці зі згаданої проблематики. Так, наприклад, О. Г. Козицька (2016) займалася розробленням моделі особи потерпілого, а О. М. Гумін (2014) досліджував криміналістичну характеристику особи кривдника. У цих працях лунали пропозиції визнавати потенційними учасниками домашнього насильства всіх осіб, які перебувають у родинних та інших зв'язках (колишнє подружжя, співмешканці тощо) і проживають у межах однієї квартири (будинку), зокрема не тільки подружжя, а й їх родичів (батьків подружжя, братів, сестер).

Наступний етап розвитку наукових уявлень про проблеми досудового розслідування

¹ Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14> (дата звернення: 07.02.2022). Втратив чинність.

кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, слід пов'язати з ухваленням Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII¹. Зазначений нормативно-правовий акт закріпив організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, базові напрями функціонування державної політики у цій сфері, систему заходів, спрямованих на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства. У цей же час було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р.² Він передбачив доповнення КК України ст. 126-1, якою введено склад нового кримінального правопорушення – «домашнє насильство». Серед праць кримінального матеріального спрямування в цей період слід згадати фундаментальне дослідження О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка (2019) «Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі» та наукову статтю У. М. Митника (2019) «Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу».

На цьому етапі розвитку наукових уявлень про проблеми досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, слід також згадати монографічне дослідження Т. В. Іщенко (2021), результати якого покладено в основу криміналістичної методики розслідування домашнього насильства. У монографії надано авторську модель криміналістичної характеристики домашнього насильства, особливу увагу приділено розкриттю сутності такого складового елемента, як спосіб учинення, який визначено відповідно до існуючих форм домашнього наси-

льства: фізичного, психологічного, економічного. Розкрито типові способи підготовки до вчинення насильства (психологічного та фізичного), розглянуто можливі способи погроз із боку кривдника, а також методи приховування вчиненого кримінального правопорушення. Приділено увагу дослідженню місця та часу вчинення домашнього насильства, можливої слідової картини (наведено типові матеріальні, ідеальні та цифрові сліди злочину). Надано криміналістичну характеристику особи злочинця, наведено його біологічні, психологічні та соціальні стани і властивості. Досліджено особу потерпілого, зокрема надано їх класифікацію залежно від наявності родинних, сімейних або близьких відносин із правопорушником тощо.

Заслужують на увагу пропозиції дослідниці щодо внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства. Зокрема, запропоновано передбачити можливість прокуророві ініціювати початок кримінального провадження за ст. 126-1 КК України у разі, якщо потерпіла особа не може самостійно звернутися до правоохоронних органів через свій безпорадний стан або з інших причин, що не залежать від її волі. Також запропоновано виключити ст. 126-1 КК України з переліку кримінальних правопорушень, за якими кримінальне провадження може бути розпочато у формі приватного обвинувачення. Вченою також наголошено на необхідності розширення переліку приводів для початку досудового розслідування цього виду кримінального правопорушення.

Надано рекомендації щодо вдосконалення тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування домашнього насильства, в першу чергу – допиту потерпілих. Дослідниця наголошує, що тактика проведення допиту потерпілої від домашнього насильства особи відрізняється від тактики проведення аналогічних слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які постраждали від інших видів злочинів. У праці розкрито специфіку допиту потерпілих дітей та осіб похилого віку, а також особливості проведення огляду місця події, речей і документів, особливості проведення в цій категорії злочинів освідчення свідків та потерпілих. Наголошено на тому, що діти, які потерпіли від домашнього насильства, та свідки таких злочинів складають специфічну групу учасників кримінальних проваджень щодо цієї категорії злочинів. На підставі такої тези Т. В. Іщенко запропоновано зміни до кримінального процесуального законодавства стосовно впровадження правила

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 07.02.2022).

² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 2227-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 07.02.2022).

щодо проведення допиту дітей особою, яка пройшла спеціальну підготовку і має юридичну чи психологічну освіту та яка фактично під час проведення такої слідчої (розшукової) дії набуває процесуального статусу спеціаліста. Поряд із цим у дослідженні наголошено на доцільності впровадження у практичну діяльність слідчих у цій категорії кримінальних правопорушень методики процесуального інтерв'ю (протоколу NICHD) під час проведення допитів, особливо у кримінальних провадженнях, пов'язаних із насильством стосовно дітей.

Т. В. Іщенко було встановлено, що під час розслідування домашнього насильства як правило призначаються судово-психіатричні, судово-медичні та комплексні психолого-психіатричні експертизи. На підставі аналізу слідчої практики було також встановлено, що слідчими інколи хибно оцінюється потенціал судово-психологічних експертиз, що пов'язано з недостатньою обізнаністю з предметом дослідження комплексної психолого-психіатричної та судово-психологічної експертиз, що призводить до необґрунтованого їх застосування.

Також було виокремлено можливі напрями проведення профілактичної роботи слідчими в рамках розслідування злочинів, передбачених ст. 126-1 КК України. До них віднесено припинення розпочатої, запобігання реально можливої та попередження ймовірної кримінальної процесуальної діяльності з боку осіб, підозрюваних у вчиненні конкретного кримінального правопорушення (домашнього насильства), а також визначення причин та умов кожного конкретного кримінального правопорушення (домашнього насильства) та реалізація заходів щодо їх усунення. У продовження цієї думки запропоновано законодавчі зміни до чинного кримінального процесуального законодавства, які фактично полягають у поновленні в дії норми щодо обов'язку слідчого виявляти причини й умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, й вживати заходів щодо їх усунення.

Науковці у своїх працях не оминули увагою і питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насиллям. Наприклад, О. В. Александренко (2020) акцентує увагу на предметі дослідження і складнощях виявлення та фіксації слідів економічного, психологічного та духовного насильства. У таких ситуаціях учений пропонує звертатися до спеціалістів: лікарів, психологів, психіатрів, юристів та ін., які за службовим обов'язком могли відвідувати місця проживання потерпілих та у зв'язку із цим можуть бути освічени-

ми про домашню обстановку, стан забезпеченості родини та окремих її членів, про те, чи зверталися потерпілі до них зі скаргами на кривдників, заявляли про конкретні обставини насильства, ними фіксувалися сліди від насильницьких дій кривдників, надавали письмові свідчення про подію тощо.

Особливості розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі пов'язаних із домашнім насильством, свідком яких виступає дитина, досліджує О. О. Вакулик (2020). Науковиця дійшла висновку про важливість встановлення певного комунікативного стану слідчого до взаємодії з дитиною під час допиту, обов'язкового залучення психолога, завданням якого є сприяння мінімізації стресового стану дитини, в якому вона перебуває. У зв'язку із чим О. О. Вакулик наголошує на недопустимості обмеження поясненнями запитань слідчого, доцільності проведення опитувань (допиту) дитини без необґрунтованих затримок, одразу після отримання інформації про подію, визнання обов'язковими при організації та проведенні допиту дитини у кримінальних провадженнях на території України відеофіксації слідчих (розшукових) дій.

Тактиці допиту дитини в умовах «зеленої кімнати», тобто допиту дітей, які потребують особливого соціально-психологічного захисту, присвячена робота Т. І. Мальованої (2015, с. 180–181), яка наголошує, що «основною метою проведення допиту у такій кімнаті – є зменшення повторної травматизації дитини у процесі опитування як завдяки спеціальним методикам та комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, яке дозволяє вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів. Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку і ступеня розвитку. Особливо актуальним є проведення допиту дитини у “зеленій кімнаті” у справах щодо сексуального насильства».

О. П. Бабкіна, А. С. Ткачов та С. І. Данильченко (2020, с. 339) зазначають, що у випадках психологічного насильства передбачається проведення судово-психіатричної експертизи, у випадках фізичного та сексуального насильства – судово-медичної експертизи. Науковці наголошують на комплексі рекомендацій, яких слід дотримуватись при проведенні судово-медичної експертизи додатково до основних правил проведення судово-медичних експертиз потерпілих, підозрюваних та інших осіб. Важливо, що ці рекомендації можуть бути

застосовані при розслідуванні усіх видів злочинів, пов'язаних із домашнім насильством:

1) проводити опитування з дотриманням морально-етичних норм і з урахуванням можливості виникнення негативних ситуативних чинників, які здатні нагадувати потерпілій особі про обставини заподіяння насильства;

2) виявляти чемність у ставленні до постраждалої особи, формулювати питання точно, коректно, сприяти виникненню довірчої обстановки задля складання повного анамнезу;

3) роз'яснити в доступній формі потерпілій особі про те, що надані нею відомості є конфіденційними і не будуть оголошені іншим особам, у першу чергу кривднику;

4) бажано, щоб лікар – судово-медичний експерт був однієї статі з потерпілою особою для створення комфортних умов під час опитування і при подальшому огляді (тобто якщо постраждала особа жіночої статі – лікар – судово-медичний експерт має бути жіночої статі, або якщо експерт іншої статі (чоловік), подальший огляд можливий винятково за дозволом потерпілої особи);

5) приймати в повному обсязі всі скарги, що надходять від потерпілої особи (враховуючи те, що інколи потерпілі не приділяють уваги своєму стану, фіксуючись тільки на психологічному аспекті); у випадках багаторазового заподіяння насильства фіксувати всі часові інтервали, обставини заподіяння тощо;

6) огляд потерпілої жінки проводити за умови достатнього освітлення та при комфортній температурі приміщення, обов'язково в присутності третьої особи – медичного персоналу (медсестра / медичний регістратор / інші);

7) проводити огляд усіх частин тіла (навіть у випадках, коли потерпіла особа спочатку посилається тільки на удари, наприклад у ділянку обличчя або кінцівок) – як показує практика, потерпілі згадують про свої ушкодження в інших ділянках через деякий час, інколи через декілька годин або на наступний день після огляду;

8) фіксувати згідно із загальноприйнятою в медицині схемою опису всі наявні ушкодження (синці, садна, подряпини, крововиливи, рубці тощо) з обов'язковим зазначенням локалізації, кількості та повної характеристики (залежно від виду ушкодження); у разі необхідності слід провести дослідження в ультрафіолетових променях тощо;

9) за наявності ушкоджень після визначення їх характеру, локалізації, кількості, враховуючи всі характерні особливості, встановити механізм їх виникнення та особливості травмуючих предметів, давність виникнення

кожного з ушкоджень, одночасність чи різночасність утворення, можливість утворення при обставинах, про які зазначила потерпіла особа, ступінь тяжкості кожного з ушкоджень;

10) за необхідності направити потерпілу особу для проведення додаткових обстежень (рентгенологічне, ультразвукове дослідження, консультації спеціалістів – невропатолога, кардіолога та інших), результати яких обов'язково враховувати при визначенні ступеня тяжкості тілесних ушкоджень;

11) у разі наявності пошкоджень або інших змін одягу потерпілої слід обов'язково задокументувати це і за необхідності надати правоохоронним органам рекомендації про призначення судово-криміналістичної експертизи, якщо це не було зроблено раніше;

12) додатково для документального підтвердження проводити обов'язкову фіксацію ушкоджень, що виявлені в потерпілої особи під час огляду, сучасними методами (фотографування тощо);

13) проводити відеозйомку під час збору анамнезу і подальшого огляду потерпілої особи з метою використання отриманих даних відеозйомки (для запобігання психологічної травматизації потерпілої особи) при проведенні подальших слідчих дій, про що доцільно повідомити сторону кримінального провадження / суду;

14) також слід пам'ятати, що судово-медичний експерт не уповноважений надавати кваліфікацію ушкоджень як побоїв чи мордування. Це питання знаходиться в компетенції органів досудового розслідування / суду.

Особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства, досліджувала К. А. Шаповал (2021). Вона дійшла висновку, що, за даними слідчої та судової практики, вбивства, вчинені із застосуванням домашнього насильства, мають ситуативний характер на основі насильства, що здійснюється систематично. Отже, цей вид убивств учиняється без заздалегідь спланованих дій. Місцем учинення вбивств із застосуванням домашнього насильства є спільне місце проживання осіб. Під час статистичного аналізу вбивств, з опису яких явно випливає систематичне вчинення різного домашнього насильства, встановлено, що найбільша їх кількість вчиняється у квартирі – 43 %, приватному будинку – 37 %, на подвір'ї – 8 %, у приміщенні літньої кухні – 6 %, у гаражі та в інших місцях – 3 %. Отже, під час проведення огляду місця події за фактом убивства у зв'язку з домашнім насильством слід звернути

увагу на обстановку: стан меблів, наявність легкодоступних колючо-різальних предметів, ознаки вчинення опору на одязі та взагалі в приміщенні, наявність побитого посуду, безладу тощо.

К. А. Шаповал слушно наголошує, що вбивствам із застосуванням домашнього насильства передують відповідні ситуативні відносини осіб, між якими відбуваються систематичні конфлікти. Неабияке значення має також характер поведінки потерпілого, тобто сприяння вчиненню злочину. Аналіз кримінальних проваджень дає можливість зробити висновок, що 66 % потерпілих від убивств, учинених у зв'язку з домашнім насильством, у момент учинення кримінального правопорушення перебували у стані алкогольного сп'яніння, а серед підозрюваних лише 34 % були напідпитку. Також у всіх випадках простежується неочікуване виникнення умислу на вбивство.

Важливим досягненням також слід вважати сформульовану К. А. Шаповал криміналістичну класифікацію вбивств, які вчиняються із застосуванням домашнього насильства, а саме: 1) за способом учинення: із застосуванням сексуального насильства; із застосуванням фізичного насильства, катування; із застосуванням психологічного насильства; 2) із застосуванням знарядь злочинного посягання: із застосуванням вогнепальної зброї; із застосуванням холодної зброї; із застосуванням інших предметів, які є в домашньому побуті. Залежно від використання в процесі підготовки, вчинення та приховування вбивства будь-яких знарядь можна виділити злочини, вчинені за допомогою певних засобів, із застосуванням інших предметів, які є в домашньому побуті, та злочини, вчинені без використання будь-яких засобів. За ступенем підготовленості вбивства, вчинені із застосуванням домашнього насильства, можна поділити на 3 групи: убивства, вчинені раптово, без підготовки та приховування; убивства, вчинені на замовлення; убивства із застосуванням домашнього насильства, приховані інсценуванням (самогубство, безвісне зникнення особи, нещасний випадок тощо).

За місцем вчинення вбивства із застосуванням домашнього насильства можна поділити таким чином: скоєні у приміщенні (будинку, гаражі, господарських спорудах тощо); скоєні за межами приміщення (подвір'я, город тощо).

За часом убивства, скоєні із застосуванням домашнього насильства, не мають особливих ознак. Можуть бути вчинені як удень, так і вночі, робочі, вихідні чи святкові дні. Од-

нак на практиці ми можемо спостерігати, що саме більшість скоєних побутових убивств припадає на святкові дні, коли особи перебувають у стані алкогольного сп'яніння.

Відоме науці дисертаційне дослідження Р. В. Кифлюка (2020) «Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї». Як зазначає Т. В. Іщенко (2021, с. 39–40), «аналізуючи окремі положення дисертаційного дослідження Р. В. Кифлюка, ми дійшли висновку, що її теоретичним підґрунтям є “стара” вже для сьогоднішньої України “парадигма” ототожнення “домашнього насильства” з “насильством в сім'ї”, котра в результаті призвела до певної плутанини в цьому питанні. Це пояснюється тим, що на той час “домашнє насильство” як окреме кримінальне правопорушення не було передбачено КК України. Загалом робота не заперечує можливість проведення подальших досліджень, зокрема криміналістичних досліджень особливостей розслідування злочинів, пов'язаних з сім'єю, але ж в парадигмі, визначеній ст. 126-1 КК України».

Питання реалізації прокурором повноважень у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства розглядалися К. Арашунян (2018). Дослідницею запропоновано внесення змін до КПК України та встановлення вимоги обов'язкового здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства в закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження, крім випадків, коли проведення відкритого судового засідання вимагає потерпілий або існують інші обставини, що свідчать про необхідність відкритого судового розгляду.

Слушною також вбачається думка стосовно процедури укладання угоди про примирення у провадженнях за фактами домашнього насильства. Як зазначають дослідники, «... у цій категорії кримінальних проваджень, прокурору слід заперечувати проти затвердження в суді угоди про примирення, якщо є достатні підстави вважати, що на добровільність рішення потерпілої жінки щодо укладення угоди могли негативно вплинути, зокрема, спільне проживання потерпілої з винним, матеріальна від нього залежність, характер нанесених тілесних ушкоджень, наявна інформація про попередні випадки домашнього насильства (ймовірність систематичних насильницьких дій в сім'ї) та інші фактори, що можуть тримати потерпілу у стані страху, суттєво придушувати її волю».

Існують інші слушні пропозиції щодо вдосконалення процедури досудового розслідування

у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. Зокрема, науковці (Уварова, Мозгова, Соколова, 2016; Удовенко, Воробей, 2019) наголошують на такому:

- при розгляді заяв і повідомлень про вчинення домашнього насильства органам поліції, крім ужиття заходів для його припинення, слід надати допомогу особам, які постраждали від насильства, з урахуванням результатів оцінки ризиків;

- існує нагальна потреба розробки інструкції щодо взаємодії правоохоронних органів з медичними та педагогічними працівниками, оскільки закон чітко прописує, що повідомляти про випадки домашнього насильства повинні саме медики і вчителі;

- необхідністю є і опрацювання питання щодо введення спеціалізації слідчих саме з розслідування цієї категорії злочинів.

Деякі науковці акцентували свою увагу на проведенні емпіричних досліджень, зокрема практики застосування обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством (Гловюк, 2020).

Вагоме місце посідають праці, спрямовані на надання науково-методичних рекомендацій органам досудового розслідування та суду. Написані роботи щодо порядку обрання запобіжного заходу при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (Цуцкірідзе та ін., 2021), та стандартів і методики оцінки ризиків у поведінці підозрюваного при прийнятті судом рішення про обрання запобіжного заходу (Манн, Бугаєць, 2020).

Відомі роботи вітчизняних науковців і на міжнародному рівні. Слід навести як приклад ті, які присвячені дослідженню умов, сприятливих для домашнього насильства над людьми похилого віку (Husieva et al., 2021), проблем маніпуляції як способу вчинення домашнього насильства в Україні (Serebryakova et al., 2019), віктимологічних особливостей поведінки жертви сексуального насильства в мережі Інтернет (Movchan et al., 2021). Вагомим слід також вважати дослідження міжнародного досвіду з розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (Галай та ін., 2014).

ВИСНОВКИ. Підсумовуючи викладене, слід відзначити деякі закономірності розвитку кримінально-процесуальної думки з досліджень проблем досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Перший висновок вказує на поетапність розвитку таких дослі-

джень, що пов'язано зі зміною матеріально-правової основи, тобто кримінального законодавства, яке в різні часи надавало різну кваліфікаційну модель кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Так, на першому етапі (до 2017 р.) вітчизняні науковці здебільшого зосереджували увагу на дослідженні кримінально-правових і кримінологічних проблем протидії кримінальним правопорушенням, що входять до поняття «злочини, пов'язані з домашнім насильством». Лише окремі праці кримінально-процесуального або криміналістичного характеру спрямовані на вирішення проблем розслідування комплексу різновидів кримінальних правопорушень, що входять до поняття «злочини, пов'язані з домашнім насильством», тобто будь-які суспільно небезпечні діяння, передбачені Особливою частиною КК України, що полягає у застосуванні фізичного, психічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

Наступний етап (з 2017 р.) розвитку наукових уявлень про проблеми досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, пов'язаний з ухваленням Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», яким Особливу частину КК України доповнено ст. 126-1 «Домашнє насильство». Закономірно, що вказана подія викликала інтерес серед науковців і, зокрема, змістила акценти наукових досліджень на проблеми розслідування домашнього насильства в межах одного складу злочину.

Наразі спостерігається початок переходу до *третього етапу розвитку* наукових досліджень з проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Останній характеризується зміщенням акцентів науковців на дослідження проблем розслідування інших видів кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, відмінних від передбачених ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», наприклад дослідження проблем розслідування вбивств, учинених із застосуванням домашнього насильства.

Однак переважна більшість комплексних робіт спрямована на вирішення проблем більш вузького порядку, а саме розслідування

домашнього насильства в межах складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. У зв'язку із цим поза межами наукового пошуку залишаються особливості розслідування інших складів кримінальних правопорушень, зазначених вище.

Тому основною прогалиною сучасної доктрини кримінального процесу у цій частині є відсутність комплексних досліджень проблем досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, у широкому розумінні. Наразі невіршеними залишаються проблемні питання стосовно: 1) підстав і процесуального порядку внесення

відомостей про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) поняття і меж доказування в досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством; 3) обставин, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством; 4) нормативного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, тощо.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Александренко О. В. Сучасні можливості судових експертиз і напрями використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з домашнім насильством // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лют. 2020 р.). Київ ; Маріуполь, 2020. С. 14–18.
2. Арашунян К. Реалізація прокурором повноважень у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4/2 (58). С. 58–69.
3. Бабкіна О. П., Ткачов А. С., Данильченко С. І. Правові та судово-медичні аспекти домашнього насильства в Україні. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2020. № 4 (26), т. 5. С. 336–342. DOI: <https://doi.org/10.26693/jmbs05.04.336>.
4. Вакулик О. О. Тактика допиту дитини відповідно до міжнародних стандартів // Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.) / редкол.: В. В. Черней та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 76–79.
5. Гловюк І. В. Деякі питання практики застосування обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством // Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 груд. 2020 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2020. С. 122–125.
6. Гумін О. М. Характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2014. № 810. С. 172–177.
7. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
8. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 324 с.
9. Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2020. 232 с.
10. Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 202–206.
11. Мальована Т. І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 178–184. URL: http://vkslaw.univ.kiev.ua/images/verstka/3_2015_Malyovana.pdf (дата звернення: 07.02.2022).
12. Манн Л., Бугаєць Т. Стандарти й методика оцінки ризиків для різних зацікавлених сторін в Україні: подальші кроки реалізації міжнародних стандартів щодо гарантування безпеки постраждалих від насильства стосовно жінок та домашнього насильства : аналіт. звіт // Council of Europe : офіц. сайт. 10.06.2020. URL: <https://rm.coe.int/ukr-risk-assessment-final/16809eefb4> (дата звернення: 07.02.2022).
13. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. *Наукові записки НАУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С. 83–87.
14. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка та ін. ; за заг. ред. А. О. Галай. Київ : КНТ, 2014. 160 с.
15. Особливості обрання запобіжного заходу під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері домашнього насильства : наук.-метод. рек. / М. С. Цуцкірідзе та ін. Київ, 2021. 63 с.
16. Уварова О., Мозгова В., Соколова Я. Забезпечення доступу жінок до правосуддя в Україні : навч. посіб. Київ, 2016. 43 с.

17. Удовенко Ж. В, Воробей О. В. Законодавче закріплення в КПК України положень, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству // eKMAIR : сайт. 2019. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17790/Udoenko_Zakonodavche_zakriplennia_v_KPK_polozhen_spryamovanykh_na_zapobihannia_ta_protidyuu_domashnomu_nasylstvu.pdf?sequence=5 (дата звернення: 07.02.2022).

18. Шаповал К. А. Деякі особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. Вип. 2 (93). С. 324–330.

19. Шаповал К. А. Криміналістична класифікація вбивств із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 1 (89). С. 110–120.

20. Щербак С. В., Мирославський С. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством: питання теорії та практики. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1 (71). С. 144–149.

21. Ясінська М. Злочин, пов'язаний із домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації // LIGA 360 : сайт. 20.01.2020. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/192450_zlochynpovyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravovproblemi-ta-praktichn-rekomendats (дата звернення: 07.02.2022).

22. Husieva V., Lukash S., Krykun V., Morhunov O., Shapoval K. Conditions conducive to the domestic violence against the elderly based on the judicial and investigative practice of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. No. 10 (46). Pp. 118–127. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.46.10.11>.

23. Movchan R., Neledva N., Kalimbet I., Medentsev A., Nikitina-Dudikova H. The behavior of a victim in the field of prevention of sexual violence on the Internet: a psychological aspect. *Amazonia Investiga*. 2021. No. 10 (40). Pp. 142–152. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.40.04.15>.

24. Salisbury E., Donavin G., Price M. L. *Domestic Violence in Medieval Texts*. Gainesville : University Press of Florida, 2002. 460 p.

25. Serebryakova T., Koneva I., Ladykova O., Begantsova I., Kostina O., Yegorova T., Fomina N. Manipulation as a form of manifestation of violence in the family: an empirical approach to considering the problem. *Amazonia Investiga*. 2019. No. 8 (21). Pp. 767–775. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/165>. (дата звернення: 07.02.2022).

Надійшла до редакції: 10.02.2022

ГОНТАРЕНКО В. П. СОСТОЯНИЕ НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМ РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ДОМАШНИМ НАСИЛИЕМ

Освещены исторические и современные тенденции развития научной мысли в сфере борьбы с домашним насилием. Прослежено изменение подходов к пониманию понятий «домашнее насилие» и «правонарушения, связанные с домашним насилием». На основании содержательного соотношения этих категорий раскрыты тенденции развития научной мысли относительно противодействия этим правонарушениям, прежде всего уголовно-правового характера. Акцент сделан на освещении достижений украинских ученых в работах, посвященных проблемам досудебного расследования уголовных правонарушений, связанных с домашним насилием, и по результатам анализа которых предложена авторская периодизация развития научной мысли в этой сфере.

Ключевые слова: домашнее насилие, досудебное расследование, развитие научной мысли.

GONTARENKO V. P. THE STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH ON THE PROBLEMS OF INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES RELATED TO DOMESTIC VIOLENCE

An attempt was made to trace the change in approaches to the understanding of the concepts of “domestic violence” and “offenses related to domestic violence” and, based on the meaningful correlation of these categories, to reveal the trends in the development of scientific opinion on countering these offenses, primarily of a criminal law nature. Emphasis is placed on highlighting the achievements of Ukrainian scientists in works devoted to the problems of pre-trial investigation of criminal offenses related to domestic violence. Based on the results of the analysis, the author's periodization of the development of scientific thought in the specified field has been proposed.

As a result of the conducted research, some regularities of the development of the criminal procedural opinion based on the research of the problems of pre-trial investigation of criminal offenses related to domestic violence have been outlined. The first conclusion indicates the gradual development of such studies, which is connected with the change of the material and

legal basis, that is, the criminal legislation, which at different times provided a different qualifying model of criminal offenses related to domestic violence. Thus, at the first stage (until 2017), domestic scientists mostly directed their attention to the study of criminal law and criminological problems of combating criminal offenses included in the concept of “crimes related to domestic violence”. There are only separate works of a criminal procedural or forensic nature, aimed at solving the problems of investigating a set of types of criminal offenses included in the concept of “crimes related to domestic violence”.

The next stage (since 2017) is related to the criminalization of domestic violence (Article 126-1 “Domestic Violence” was added to the Special Part of the Criminal Code of Ukraine). It is natural that the specified event aroused interest among scientists and, in particular, shifted the emphasis of scientific research to the problems of investigating domestic violence within the scope of one crime.

Currently, the beginning of the transition to the third stage of the development of scientific research on the problems of investigating criminal offenses related to domestic violence is observed. The latter is characterized by a shift in the emphasis of scientists to researching the problems of investigating other types of criminal offenses related to domestic violence, other than those provided for in Art. 126-1 “Domestic violence” of the Criminal Code of Ukraine, for example, a study of the problems of investigating murders committed with the use of domestic violence.

Key words: *domestic violence, pre-trial investigation, development of scientific thought.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Гонтаренко В. П. Стан наукового дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із домашнім насильством. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 241–250. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.25>.

Citation (APA): Gontarenko, V. P. (2022). The state of scientific research on the problems of investigating criminal offenses related to domestic violence. *Law and Safety*, 1(84), 241–250. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.25>.